

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 334.782«17»

Оксана Коваленко

ВИБОРИ ЦЕХМІСТРІВ У ГЕТЬМАНЩИНІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.

У статті розглядається питання обрання цехмістрів ремісничих цехів у першій половині XVIII ст. Проаналізовані ревізії та фіскальні відомості Полтавського полку 1718, 1721, 1722, 1726 рр. і Прилуцького полку 1729, 1731, 1740 рр. З'ясовано, що цехмістрів, у переважній більшості, переобирали щорічно. Виділені окремі особливості виборів: можливість переобрання через смерть та вибуття з цеху, вибори нової пришлої до цеху людини через незначний проміжок часу. Простежений рух по ієрархічній драбині у цеху, від ключника до цехмістра. Показано, що цехмістром не обов'язково обирали заможну людину і що перебування на цій посаді не призводило до покращення матеріального становища. Цехмістри не могли належати до «патриціату» міста, оскільки не становили малої соціальної групи. Їхня участь у громадському (управлінському) житті міста скоріше показує «демократичність» ранньомодерного міста Гетьманщини, ніж його «класову сутність».

Ключові слова: місто, цех, цехмістер, ключник, вибори, Магдебурзьке право, Полтавський полк, Прилуцький полк, Гетьманщина, майстри, ревізії, ремісники.

Цехова організація ремісників Гетьманщини XVIII ст. регламентувалася нормами Магдебурзького права та відповідними до нього, прийнятими цими корпораціями, цеховими статутами. У першу чергу ця підпорядкованість проявилася в структурі цехів, яка в цілому відповідала їхній внутрішній організації, подібній до німецьких та інших європейських міст [1, с. 73]. За класичними німецькими зразками структура ремісничих корпорацій відтворювала становий поділ суспільства, розподіляючись на майстрів, підмайстрів та учнів [2, с. 245]. Очолювали цехи цехмістри, які виконували адміністративну, організаційну, репрезентативну, фінансову, деякою мірою судову та фіскальну функції. М. Капраль указує, що у шевському цеху Львова обирали двох цехмістрів, один з яких формально вважався старшим, інший молодшим [2, с. 245]. У цехах Гетьманщини обирали одного цехмістра, проте ця двоїстість управління трансформувалася у підтвердне право «старшого брата», який поряд із очільником цеху, ключником та писарем постійно фігурує в цехових книгах. Наприклад, у цеховій книзі гончарського цеху 1743-1804 рр. стандартною формулою сплати за вступ до цеху був запис «за присутності цехмістра N та старшого брата N» [3, арк. 2-18].

Саме на цьому аспекті – обранні цехмістрів у містах Гетьманщини – необхідно зупинитися детальніше. Адже, попри те, що вивчення історії ремісництва Гетьманщини триває вже століття, воно конкретизовано не вивчалось. Наявні на сьогодні праці торкаються різних вузьких аспектів діяльності ремісничих корпорацій. Так, видаткову політику цехів Гетьманщини та Києва досліджували П. Клименко [4], К. Лазаревська [5], А. Єршов [6], О. Лазаревський [7]. За радянської доби вийшла значна кількість

Коваленко Оксана Валентинівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту пародознавства НАН України.

праць, дотичних соціально-економічній історії XVII-XVIII ст. У них історія цехів виступала окремими сюжетами (О. Гуржій [8], О. Компан [9], Л. Пляшко [10], В. Дядиченко [11] тощо). Узагальнююча характеристика гончарських цехів Гетьманщини була проведена у дослідженні керамолога О. Пошивайла [12]. Обрядовість цехових ремісників ґрунтовно студіювалася В. Балущком [13]. Наявні й праці, присвячені окремим аспектам діяльності цехів певних мікрорегіонів (П. Пиріг [33; 34], Л. Лесик [32], С. Щербина [37] тощо). Проте на сьогодні спеціального дослідження, яке б показало особливості виборів очільників ремісничих цехів, не проводилося.

Цехмістра обирали на загальних зборах братчиків. Цехові акти Лівобережжя XVII ст. засвідчують, що міщани, які об'єднувалися в цех, мали право вільного обрання більшістю «старшого» зі своєї групи. При тому вимоги до кандидата в цехмістри, який мав влаштувати все братство, ставилися прості: він мав бути гідним, чесним, добрим [31, с. 203], а на думку А. Єрофіїва, ще несудимим, заслуженим і енергійним [10]. М. Капраль також уточнює, на більш ширшому матеріалі, що претендент мав не бути боржником перед цехом та зазначає, що в окремих європейських містах від цехмістра вимагали елементарної грамотності [24, с. 247]. Щоправда, остання норма не дотримувалася навіть у Львові, а згідно з підрахунками Ю. Волошина за «Генеральним переписом Лівобережної України» 1765-1766 р.р. грамотних ремісників у Полтаві (тих, хто власноруч підписувався в переписові) було лише 3,1 % (тобто лише шість осіб з 194 ремісників – власників домогосподарств) [4, с. 150].

На думку М. Кобилецького, міська рада контролювала вибір цехових старшин, при цьому ступінь контролю варіювався в залежності від типу міста: у містах повного Магдебурзького права і королівських цехмістрів обирали члени цеху, а затверджували міська рада та бургомістр; у містах неповного Магдебурзького права та приватновласницьких містах цехмістрів призначав бургомістр і радники [26, с. 72]. На жаль, ця теза не підкріплена джерельно й не окреслена хронологічно. Міст *«повного Магдебурзького права»* в Гетьманщині не було. У Переяславському акті 1637 р. зазначено, що втручання міського уряду відбувалося лише за умов наявності двох кандидатів на посаду цехмістра *«когда согласно между собой двоих цехмистровъ выберутъ, тогда должен имъ предъ урядъ нашъ Переясловскій представить, яко заразъ оніе цехмистри повинни будутъ на урядъ мескій виконать присягу»* [31, с. 209]. Отож повноправним очільником цеху цехмістер ставав після представлення та схвалення кандидатури райцями.

У радянській історіографії цехмістрів традиційно «відділяли» від решти ремісників, зараховуючи до міського *«патриціату»*. Х. Фрідріхс указував, що поділ міського суспільства на соціальні групи раннього модерного часу – це поділ з точки зору сьогодення: багаті й бідні, купці й ремісники, плебеї та патриції [цит. за: 24, с. 20]. Традиційне сприйняття цехмістрів, як елементу панівного прошарку міського суспільства Гетьманщини, а ргіогі передбачає постійність цієї категорії. Отож для створення подібного прошарку цехмістри мали обиратися якщо не довічно, то на довгий строк. Проте за цеховими актами цехмістра мали обирати щорічно [31, с. 204, 29].

З метою з'ясування періодичності та окремих особливостей обрання цехмістрів у містах Гетьманщини у першій половині XVIII ст. у даній статті вирішено проаналізувати ревізії та фіскальні відомості Полтавського полку 1718, 1721, 1722, 1726 р.р. [23; 22; 16; 17; 7-10] та Прилуцького полку 1729, 1731, 1740 рр. [19, арк. 11 зв.-13 зв.; 20; 21, арк. 1-196]. Ці ревізії переслідували мету збору певної соціальної інформації, тому до своєї структури вони включали: списки старшини, перелік козаків за майновими категоріями, списки міського населення «купецьких та торгових міщан», посполитих та окремо цеховиків. Проведені через незначний проміжок часу (1-3 роки) вони дають можливість простежити зміни цехмістрів, з'ясувати частоту змін майстрів на цій посаді, встановити ряд особливостей, які проливають світло на організаційну структуру ремісничих цехів Гетьманщини. Поза увагою нині залишаємо механізм виборів, місце, час та обрядовість, пов'язані із подіями.

Загальний огляд ревізій Полтавського полку та оцінку їхнього інформаційного

потенціалу як джерельної бази для реконструкції соціальної палітри Гетьманату першої половини XVIII ст. було зроблено В. Горобцем [5] та В. Мокляком у передмові до видання ревізій 1718 та 1721 рр. [7, с. 3-7; 8, с. 4-8].

У час, який охоплюють указані ревізії, у Полтавському полку цехові об'єднання були в 11 з 15 містах та містечках, лише у Маячці, Нехворощі, Царичанці та Китайгороді їх не було [1, с. 27-28; 22, арк. 12-13 зв.]. На жаль, серед даних ревізій Прилуцького полку 1729, 1731, 1740 рр. лише при описі цехів полкового міста Прилук указували цехмістрів, саме тому ми залучили їх до аналізу [28, с. 43].

З означених ревізій маємо 20 даних за три роки (див. табл. 1) та 18 даних лише за два роки, які дозволяють скласти уявлення про частоту змін переобрання цехмістрів.

Таблиця 1

Всього	К-ть осіб, які залишалися на посаді цехмістра 3 роки		К-ть осіб, які залишалися на посаді цехмістра 2 роки		К-ть осіб, які залишалися на посаді цехмістра 1 рік	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
20	3	15	6	30	11	55
18	-	-	5	27,8	13	72,2

У результаті аналізу наведених даних доходимо таких висновків. Цехмістрів у більшості переобирали щороку. Тобто ця норма права та вимога цехового статуту продовжували виконуватися в першій половині XVIII ст. в Гетьманщині. Лише у трьох цехах з 20 цехмістри залишалися на своїй посаді з 1718 по 1722 р. Це гончар Ярема Ісаєнко з Полтави, шевці Кузма Тценко зі Старих Санжар та Іван Лисенко із Сокилки. Ще у двох випадках цехмістрами були одні й ті ж особи, але дані наявні через три роки (1718 та 1722). Маємо також вибірку із 18 цехів, у яких змін не зафіксовано у більше ніж 27%, а щорічне переобрання – у переважній кількості, 72,2%. Вибірка мала, щоб робити ґрунтовні висновки, але вже на її основі можна припускати, що більша тяглість, сталість притаманна шевським та гончарським цехам та малим містечкам. Найбільше змін для полкових міст – Полтави та Прилук. В останньому стовідсотково переобирали цехмістрів щороку. У такій ситуації цехмістри не могли належати до «патриціату» міста, оскільки не становили малої соціальної групи. Їхня участь у громадському (управлінському) житті міста скоріше показує «демократичність» ранньомодерного міста Гетьманщини, ніж його «класову сутність».

Отже, чому відбувалися перевибори? По-перше, людина вибувала з цеху. Дані наступної ревізії через рік не фіксують колишнього цехмістра. Серед вірогідних причин цього смерть майстра, переїзд чи інша причина вибуття з цеху, різний запис імен і прізвищ, що унеможлиблює ідентифікацію, невідомі причини. Наприклад, у ткацькому цеху Решетилівки у 1718 р. цехмістром був Степан N, який, очевидно, помер до 1721 р., оскільки в тих списках з'явилася тягла вдова Степаниха й немає жодного Степана.

По-друге, обрання нової людини. Йдеться про випадки, коли цехмістром обирали майстра, якого не було в попередніх ревізійних відомостях. Наприклад, різники тієї ж Решетилівки обрали у 1721 р. замість Андрія Дубовика якогось Гелету (ім'я не зазначене), якого у 1718 р. в цеху не було. Андрій Дубовик і надалі працював, він є в наступних ревізіях. У 1718 р. переписувачі зафіксували тільки двох майстрів із прізвищем Гелета – Процика і Конона, які й надалі працювали. Отже, було обрано нову людину, щойно записану до цеху, можливо, родича згаданих майстрів. Подібна ситуація спостерігалася і в різників Старих Санжар. Ці випадки не слід розглядати, як свідчення порушення у XVIII ст. корпоративної замкненості цехів, хоча і це почасти правильно, адже прихід пришлих людей не був унікальним явищем і для більш ранніх часів. А. Заяць, аналізуючи 29 артикул III розділу Другого Литовського Статуту, в якому йшлося про втікачів до міст, навів приклад, коли відпущений власником до міста Володимир для навчання ремеслу селянин Дмитро Шарапа врешті зумів стати цехмістром ковальського цеху та лавником [15, с. 11].

По-третє, просте переобрання. Тобто майстри залишаються працювати, але поступаються посадою іншим цеховикам. Таких прикладів найбільше. Інколи траплялося, що через певний період людину знову наділяли повноваженнями очільника цеху. Наприклад, різника Феска Василенка обирали 1718 і 1722 р., а у 1721 р. він проступився посадою іншому майстру. Подібне явище добре ілюструє також вже згадана книга гончарського цеху, де одних й тих же майстрів обирали на посаду цехмістра через певний проміжок часу [18, арк. 3-13 зв.].

По-четверте, спостерігаємо своєрідний рух ієрархічною драбиною вгору до найвищої посадової особи в цеху. Йдеться про обрання з посади ключника – другої за значимістю людини в ремісничому об'єднанні. Такий випадок засвідчений у Полтаві, де у ковальському цеху, який 1718 р. очолював цехмістр Данило, був Микита Ключник, а пізніше саме він 1721, 1722 рр. був обраний цехмістром. Ще один цікавий приклад стосується родинних зв'язків всередині цеху, так, цехмістр Яків Гончар з Великих Будищ був вірогідно сином ключника, бо 1718 р. записаний як Ключниченко.

Типовим явищем з другої половини XVII ст. було об'єднання ремісників різних спеціальностей в одному цеху [3, с. 99]. Коли у містечку один з них зникав, (як, наприклад, у 1721-26 рр. у Біликах не стало ковальського і гончарського, у Кобеляках – гончарського і колісницького, у Кишеньках – кушнірського, у Келеберді – кравецького, Решетилівці – кушнірського), майстрів приписували до найбільшого цеху із суміжною спеціальністю. Так, згадані решетилівські та білицькі кушніри були записані до кравецьких цехів. Гончарі ж Біликів і Кобеляк перейшли до категорії посполитих. Окрема ситуація була наявна у Полтавському полку з кравецькими та кушнірськими цехами. Між ними були дуже тісні зв'язки, вони об'єднувалися і знов відокремлювалися від ревізії до ревізії. Так, у Великих Будищах за ревізіями 1718 та 1721 рр. не було кравецького цеху, тоді як фіскальна відомість, складена Гаврилом Карташовим 1722 р., засвідчує, що цех був і його очолював Андрій Петренко, той що роком раніше (за списками 1721) очолював кушнірський цех цього містечка. Та ж ситуація була наявна і в Решетилівці, і Старих Санжарах.

Віднесення цехмістрів до соціальної групи феодалної верхівки міста XVII–XVIII ст. у радянській історіографії підкріплювалося фактом обов'язкової заможності цехмістрів, у порівнянні із іншими майстрами: вони мали володіти майстернями, мати багато наймитів і експлуатувати середні та нижчі верстви міського люду [3, с. 113, 188, 213, 214; 29, с. 203]. Спробуємо розглянути майновий стан цехмістрів та його зміну в зв'язку із обранням (чи втратою) на посаду голови цеху. Ревізія 1718 р. в більшості не містить поділу цеховиків за майновим станом (*«тяглих ґрунтових» та «неґрунтових», «піших», «піших ґрунтових», «піших, які не мають ні ґрунтів ні дворів»*), окрім містечок Великі Будища та Решетилівка. Тому важко детально прослідкувати зміни впродовж усього розглядуваного періоду (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Рік	піші		тяглі		немає даних	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
1718	3	3,9	13	17,1	40	78,9
1721	3	7,1	14-ґрунтових 6-безґрунтових	47,6	19	45,2
1726	1	4,35	14	60,87	8	34,78

Навіть побіжний погляд на дані показує, що цехмістри в переважній своїй більшості сплачували тягло, зрідка мали власні ґрунти, лише 3,9 %, 4,3 %, 7,1 % з них були пішими. Інколи майновий стан змінювався після обрання цехмістром. Так, решетилівський швець Андрій Якименко з категорії піших перейшов у тяглі у 1721 р. Проте не всі покращували свій матеріальний стан: кушнір з Великих Будищ Максим Репченко (Репанок), втративши цехмістрівську цішку, з тяглого став пішим. Проте переважна більшість осіб зберігала свій майновий статус.

Ще одним цікавим прикладом є наявність «незможних» цехмістрів. У Полтавському полку зафіксовані такі випадки: Іван Гриценко, старосанжарівський різник, у 1718 р., будучи цехмістром, вважався «пішим неімущим» і ним же залишився в 1721 р., працюючи просто різником. Бондар з цього містечка Онисько Микитенко був цехмістром у 1718 р. (тоді його майновий стан невідомий), а будучи просто майстром у 1721 р., входив до категорії «неімуще ні дворів ні ґрунтов». Проте більш вражаючими є дані ревізій 1729 та 1731 рр. у Прилуках (таблиця 3), де у 100% випадків братчики, обираючи цехмістра, через рік віддали перевагу незможнішому.

Таблиця 3

1729						1731					
можні		середне-ґрунтові		крайне убогі, безґрунтові		можні		середне-ґрунтові		крайне убогі, безґрунтові	
К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
6	100	0	0	0	0	0	0	1	16,6	5	86,4

При цьому майновий стан цих цехмістрів погіршувався й надалі. Так, Лиско Кушнір, цехмістр кравецький, у 1731 р., належав до категорії «крайне убогі безґрунтові». За даними ревізії 1740 р. він перейшов до «весьма ніщених» і це засвідчує, що цехмістрування не покращило його матеріальний стан. Погіршився він у цехмістра Василя Швеця, який з «середньогрунтових» 1731 р. скотився за 9 років до «ніщених». Отже, вибір особи на керівника не обов'язково призводив до покращення його добробуту. Як показують документи, не завжди цехмістрами вибирали і заможних осіб. Вірогідніше, економічне становище очільника залежало від матеріального стану цеху в цілому, адже цехи різних спеціальностей різнилися. Детальний аналіз видаткової діяльності цехів Полтавського полку цього часу засвідчив, що якщо різницький, шевський, кушнірський цехи виглядають економічно стабільними, то гончарські, бондарські стабільно перебувають у скруті. Ця особливість простежується не лише за видатками, але й за чисельністю ремісників у цеху [27].

У результаті аналізу наведених даних доходимо таких висновків. Цехмістрів у більшості переобирали щороку. Тобто ця норма права та вимога цехового статуту продовжували виконуватися в першій половині XVIII ст. в Гетьманщині. Тенденцію до більшої адміністративної сталості простежуємо у шевських та гончарських цехах, також вона більш притаманна малим сотенним містечкам. Найбільше змін дані ревізій зафіксували для полкового міста Полтави. У такій ситуації цехмістри не могли належати до «патриціату» міста, як це традиційно вважалося в радянській історіографії, оскільки не становили сталої малої соціальної групи.

Причинами переобрання цехмістрів найчастіше були: смерть попереднього очільника, вибуття з цеху в зв'язку із переїздом чи іншою причиною; просте переобрання, тобто, майстри залишаються працювати, але поступаються посадою іншим цеховикам; обрання нової людини. Йдеться про випадки, коли цехмістром обирали майстра, якого не було в попередніх ревізійних відомостях, а отже, він не входив до цеху за рік чи кілька років до того. Крім того, простежується поступовий «кар'єрний ріст», йдеться про обрання з посади ключника – другої, за значимістю, людини в ремісничому з'єднанні.

Вибір особи на цехмістра не обов'язково призводив до покращення добробуту останнього й не завжди цехмістрами вибирали заможних осіб. Вірогідніше, економічне становище очільника залежало від матеріального стану цеху в цілому.

1. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-2012 рр.): довідник з історії адміністративно-територіального поділу / редкол.: Білоус Г. П., Білоусько О. А., Гудим В. В. та ін.; упоряд. : Васильєва Ю. О., Жук В. Н., Коротенко В. В. та ін. – Полтава: АСМІ, 2012. – 400 с.

2. Балущок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників / Василь Балущок. – К. : Наукова думка, 1993. – 120 с.

3. Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. / В. Й. Борисенко. – К. : Наукова думка, 1986. – 264 с.
4. Волошин Ю. Писемність серед мешканців Полтави другої половини XVIII століття (за матеріалами Рум'янцевського опису) // Київська академія. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Вип. 5. – С. 143-154.
5. Горобець В. М. Структура врядування та соціальне дисциплінування в південних полках Гетьманату (за матеріалами ревізій Полтавського полку 1719, 1721 і 1732 рр.) / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – К., 2008. – № 5. – С. 49-67.
6. Гуржий А. И. Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине / А. И. Гуржий – К. : Наукова думка, 1986. – 134 с.
7. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст. / упоряд., підг. до друку, вст. стаття В. О. Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2007. – Т. I : Компут 1649 р. Компут 1718 р. – 400 с.
8. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст. / упоряд., підг. до друку, вст. стаття : В. О. Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2010. – Т. II : Компут 1721 р. – 436 с.
9. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст. / упоряд., підг. до друку, вст. стаття В. О. Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2012. – Т. III : Ревізія 1723 р. Ревізія 1726 р. – 768 с.
10. Джерела з історії Полтавського полку. Середина XVII-XVIII ст. / упоряд., підг. до друку, вст. стаття В. О. Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2013. – Т. V : Ревізія 1733 р. – 476 с.
11. Дядиченко В. А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. / В. А. Дядиченко. – К. : Наукова думка, 1959. – 532 с.
12. Єрофіїв І. Дещо про цехи / Ів. Єрофіїв // Знаття. – 1924. – №8. – С. 10.
13. Єршов А. До історії цехів на Лівобережжі XVII-XVIII в. // Записник Ніжинського Інституту народної освіти / Анатолій Єршов. – Ніжин : [Б.В.], 1929. – Кн. IX. – С. 123-136.
14. Єршов А. Ніжинські цехи в першій половині XVII ст. / А. Єршов // Чернігів і Північне Лівобережжя : огляди, розвідки, матеріали / під редакцією М. Грушевського. – К., 1928. – С. 315–318.
15. Заяць А. Міщани поміж Литовськими Статутами і практикою життя. / Андрій Заяць // Соціум – К., 2010. – Вип. 9. – С. 9-19.
16. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУ) ф. I, спр. 54481.
17. ІР НБУ ф. I, спр. 58171.
18. ІР НБУ, ф. I, спр. 2198.
19. ІР НБУ, ф. I, спр. 54340.
20. ІР НБУ, ф. I, спр. 54344.
21. ІР НБУ, ф. I, спр. 54345.
22. ІР НБУ, ф. I, спр. 54480.
23. ІР НБУ, ф.61, спр. 1577.
24. Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII-XVIII ст. / Мирон Капраль. – Львів : Простір, 2012. – 552 с.
25. Клименко П. Місто й територія за Гетьманщини 1654-1764 / Пилип Клименко – К. : ЗІФ УАН, 1926. – Т. 7-8. – С. 305-378.
26. Кобилецький М. Організація та правові засади діяльності цехів у містах України за Магдебурзьким правом / Микола Кобилецький // Вісник Львівського університету. – Серія юридичні науки. – Львів, 2011. – Вип. 52. – С. 71-76.
27. Коваленко О. В. Видатковий аспект економічної діяльності цехів Полтавського полку початку XVIII ст. / О. В. Коваленко // Вісник МНТУ. – К., 2007. – Т. I. – №1. – С. 97-103.
28. Коваленко О.В. Ремісничі цехи Полтавського полку першої чверті XVIII століття / О. В. Коваленко // Історична пам'ять. – Полтава, 2012. – Вип. 28. – С. 32-45.

29. Компан. О. Міста України в другій половині XVII ст. / Олена Компан. – К. : Наукова думка, 1963. –
30. Лазаревська К. Київські цехи в другій половині XVIII століття та на початку XIX століття / Катерина Лазаревська. – К. : ДВУ, 1926. – С. 275-307.
31. Лазаревський А. Цеховые акты Левобережной Малороссии (1622-1645 гг.) / Александр Лазаревский // Чтения в историческом обществе Нестора-летописца. – К.: Типография М.М. Фиха, 1901. – Вып. 15. – С. 202-214.
32. Лесик Л. Діяльність ремісничих цехів Ніжина та їх взаємодія з міським магістратом (XVII–XVIII ст.) / Л. Лесик // Ніжинська старовина. – К., 2015. – Вип.19(22). – С. 71-76.
33. Пиріг П. В. Нариси соціально-економічної історії Чернігівщини в другій половині XVII ст. / П. В. Пиріг. – К. : Інформаційний видавничий центр «Стилос», 1998. – 184 с.
34. Пиріг П. Цехова організація ремесла на Чернігівщині у другій половині XVII ст. / Петро Пиріг // Київська старина. – К., 1999. – №5. – С. 155-163.
35. Пляшко Л.А. Подорож до міста XVIII ст. / Л.А. Пляшко – К. : Наукова думка, 1980. – 148 с.
36. Пошивайло О. Етнографія українського гончарства. Лівобережна Україна (Гетьманщина). / Олесь Пошивайло. – К. : Молодь, 1993. – 395 с.
37. Щербина С. В. Ремісничі цехи Північного Лівобережжя у XVII-XVIII ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / С. В. Щербина, Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., : [б. в.], 2011. – 20 с.

ВЫБОРЫ ЦЕХМИСТРОВ В ГЕТМАНЩИНЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII В.

В статье рассматривается вопрос о выборах цехмистров ремесленных цехов в первой половине XVIII в. Проанализированы ревизии и фискальные ведомости Полтавского 1718, 1721, 1722, 1726 гг. и Прилукского полков 1729, 1731, 1740 гг. Цехмистров, в основном, перевыбирали ежегодно. Определены отдельные особенности выборов: возможность перевыборов из-за смерти, выхода из цеха, выбора нового человека через незначительный промежуток времени. Прослежена возможность движения по иерархической лестнице от ключника к цехмистру. Показано, что цехмистром не обязательно выбирали богатого человека и что пребывание на этой должности не приводило к улучшению материального положения. Цехмистры не могли принадлежать к «патрициату» города, поскольку не составляли малой социальной группы. Их участие в общественной жизни города скорее показывает демократичность раннемодернового города Гетманщины, нежели его «классовую сущность».

Ключевые слова: город, цех, цехмистр, ключник, выборы, Магдебургское право, Полтавский полк, Прилукский полк, Гетманщина, мастера, ревизии ремесленники.

THE HEAD-WORKSHOPS' ELECTION IN HETMANSHCHINA IN THE FIRST HALF OF 18TH CENTURY

The question of the head-workshops' election in the early 18th century is observed in the article. The revisions and fiscal statements of the Poltava district in 1718, 1721, 1722, 1726 and the Pryluky district in 1729, 1731, 1740 are analyzed. In most cases the head-workshops' elections took place each year. Some specific features of the elections are outlined: re-election in case of a death or leaving the workshop, election of a newcomer in a while. The possibility of promoting is traced. The author emphasized that not only a rich person could become a head-workshop and this position didn't give much money. The head-workshops couldn't belong to the city aristocracy, as they were not a small social group. Their participation in public city life rather demonstrates democracy of an early modern Hetmanshchina city than its «class nature».

Key words: city, workshop, head-workshop, elections, Magdeburg Law, Poltava district, Pryluky district, Hetmanshchina, masters, revisions, handicraftsmen.